

Культура України

ЧАСТИНА 1
НАРОДОЗНАВСТВО

Ігор Мірчук

ВИДАВНИЦТВО ШКІЛЬНОЇ РАДИ
Нью Йорк, 2004

ПОВТОРЕННЯ - ПЕРШИЙ РІК: НАРОДОЗНАВСТВО

1. Що це є етнографія?

Етнографія (або народознавство) - це наука, що вивчає культуру та побут народів світу. Етнографія вивчає культуру, створену на перших етапах її розвитку, що тісно зв'язана із життям народу, головно селянства.

2. Які ділянки вивчає етнографія?

Етнографія вивчає такі ділянки: народні вірування, звичаї, одяг, будівництво, родинне та суспільне життя, господарські заняття і народне мистецтво, що включає музику, танок, кераміку, вишивкарство, дереворізьбу і т. д.

3. Назвати етнографічні регіони України. Знати, де вони знаходяться на карті України.

Україна ділиться на такі етнографічні регіони: Київщина, Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя, Галичина, Карпати (Гуцульщина, Бойківщина і Лемківщина), Закарпаття, Буковина, Покуття, Поділля, Полтавщина, Чернігівщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Чорноморщина, Донеччина і Кубань. Регіони відрізняються між собою говіркою (діалектом) і деякими різницями у звичаях, народному мистецтві й побуті.

4. Описати вигляд українського села.

Головні риси українського села такі: а) вони засаджені зеленню, квітами й деревами, кожна хата оточена садом і городом, б) вони переважно мають багато вуличок, що крутяться у різні напрями; в) вони переважно мають форму неправильного кола, в центрі якого є церква, школа та інші громадські будівлі;

5. Як виглядала традиційна українська хата?

Українська хата переважно складалася із трьох частин/кімнат (тридільна), мала чотирохсхилий дах, накритий соломною, і була білена знадвору та в середині.

6. На які частина поділялася українська хата? Які меблі знаходяться в кожній частині?

Типова українська хата складалася із трьох частин або кімнат: сіни, світлиця і комора. У світлиці були такі меблі: піч, мисник, піл

або ліжко, скриня, стіл, лавки, божник із іконами. У коморі та в сінях тримали продукти домашнього вжитку: харчі, одяг і дрібне приладдя.

7. Описати частини народнього українського одягу.

Головні частини народнього одягу жінок це: вишита сорочка, запаска або спідниця, плахта, фартушок і верхній одяг (керсетка, кептар тощо). Неодружені дівчата прикрашували голову вінком із кольоровими стрічками, а заміжні жінки покривали голову наміткою або хусткою.

Чоловіки вбирали вишиту сорочку, штани або шаравари і верхній одяг (свиту чи сердак, кожух, кептар тощо). На голові носили смушкову шапку або бриль.

Щодо взуття, чоловіки і жінки переважно носили чоботи.

8. Описати дохристиянські вірування наших предків.

Наші предки вірили, що все у природі є живе і має душу. Для них святими були сонце, вогонь, вода, земля, дерева, зілля тощо. Найважливіше було роздобути, при допомозі сил природи, добрий урожай і захоронитися від "нечистих сил". Також дуже важливим було величання предків.

9. Вичислити головних богів і надприродних сил в українській мітології.

Головними богами були: Сварог - бог неба, Дажбог - бог сонця, Перун - бог громів, Велес або Волос - опікун худоби, Стрибог - бог вітру. У лісах жили лісовики та мавки, у ріках - водяники та русалки, у хаті - домовик і т. д.

10. Вичислити головні свята українського народу за циклем року.

Свята зимового циклу: Андріївський вечір, Новий Рік, Різдво, Йордан/Богоявлення.

Свята весняного циклу: Великдень, Зелені Свята і день св. Юра.

Свята літа та осені: Зелені Свята, Івана Купала, Маковія, Спаса, Успення та Обжинки.

11. Назвати головні свята зимового циклу. Описати звичаї та обряди кожного свята та пояснити їх символічне значення.

Головні свята зимового циклу це: Андріївський вечір, Різдво, Новий Рік і Богоявлення.

Андріївський вечір має такі звичаї: ворожіння молоді, а головно дівчат, про майбутню долю і вечерея із грою кусання Калити (круглого хліба).

Головні різдвяні звичаї відбуваються у вечір перед самим Різдвом: родина збирається до Святої вечері, що складається із дванадцять страв, наперед годують худобу свят-вечірними стравами, запрошують мороза й вітрів на вечерю, розстелюють сіно під столом і під скатертю, виглядають першу зірку на небі, батько вносить дідух і ставить на покутті, при столі залишають порожнє місце для померлих. На саме Різдво до кожної хати приходять гуртки колядників із колядою і віншуваннями.

У вечір під Новий Рік справляють Щедрий вечір із вечерею, на Новий Рік хлопці ходять по домах посівати і виголошувати побажання, а молодь обходить село, переодягнена за Маланку, козу, козака тощо, розіграють сценки і співають щедрівки.

Головними звичаями Йордану або Богоявлення це вечеря перед святом Йордана, що звуть Голодна кутя або Щедрий вечір, і величавє свячення води на ріці біля льодового хреста. Воду п'ють і обкроплюють нею господарство.

12. Описати обряди та звичаї на свята весняного циклу.

Головні свята весняного циклу це: Вербна (або Шуткова чи Квітна) неділя, Страсний четвер, Велика п'ятниця, Великдень, Провідна неділя, Зелені Свята і день св. Юра.

На Вербну неділю святять гілки верби або шутки та опісля б'ють один одного гілкою. У Страсний четвер люди йдуть до церкви на "страсті" з читанням 12 Євангелій. У Велику п'ятницю люди йдуть до церкви на відправу, що кінчається триразовим обходом довкола церкви з плащаницею, яку люди опісля цілують. До Великодня пишуть писанки і барвлять крашанки.

Великдень починається величавими відправами в церкві, після них святять паски і великодню їжу, родини вдома розговляються (закінчують Великий піст багатим сніданком), на церковному майдані дівчата виводять гагілки, а діти грають у великодні ігри. У "поливаний" понеділок хлопці обливають дівчат водою, а у вівторок дівчата роблять те саме хлопцям.

У першу неділю після Великодня справляють "проводи" - люди відвідуть гроби померлих.

13. Описати обряди та звичаї на свята літнього та осіннього циклів.

Головні свята літа це: Зелені Свята, Івана Купала, Маковія, Спаса та Обжинки.

На Зелені свята люди прикрашують свої хати зеленими гілками й квітами.

Купало - це свято літнього сонцестояння. У вечір під Святого Івана молодь розкладає біля ріки вогонь-ватру, дівчата виводять

хороводи і топлять гільце Марену, пускають на воду вінки та ворожать по тому, як вони попливуть. Хлопці стрибають через вогонь, щоб очиститися і палять опудало Купало. Опівночі відважні йдуть шукати цвіт папороті - квітку щастя.

На Маковія (або Успення) у церкві святять квіти і зілля, а на Спаса (Преображення) посвячують овочі, мед й збіжжя.

Обжинки справляють на закінчення жнив. Плетуть вінок із колосків збіжжя і ходять по селі, співаючи обжинкових пісень.

14. Які звичаї та обряди мають українці пов'язані з життям родини/людини?

Найважливіші родинні звичаї та обряди пов'язані з народженням, одруженням і смертю членів родини.

При народженні дитини перша купіль у воді із освяченим зіллям, христини в церкві та гостина і пострижини у першу річницю народження дитини.

Весілля складається із таких звичаїв і обрядів: сватання, на якому молодий посилає сватів просити згоди молодої, заручини, дівич-вечір, благословення батьками, шлюб-вінчання у церкві, перейма або викуп молодої. До атрибутів весілля входять коровай, весільне деревце, вінки з барвінку. Молоду княжню супроводять дружки, а молодого князя - бояри.

Після смерті справляють похорон. Тіло лежить три дні вдома, день і ніч проводять в молитвах біля мертвого, а на третій день ховають на цвинтарі-кладовищі та справляють обід-тризну.

15. Описати традиційні форми організації громадського життя в українському селі.

Найважливішими формами організації життя на селі такі: всі родини творили громаду, що зберігала порядок і полагоджувала конфлікти, а важливіші справи вирішувались на вічі (сходу), де і вибирали старосту/війта та інших урядників. Віче це приклад традиційної демократії українців.

Кожна парафія (церква) мала братства та сестрицтва, що допомагали бідним, хворим, вдовам і сиротам.

Важливими святами були: храмовий празник із великим обідом і толока на допомогу родинам у біді.

Нежоната молодь мала свої громади - парубочу та дівочу. Вони підготовляли свята для молоді й допомагали на селі. Молодь розважалась зимою на вечорницях, а літом вулицями.

16. Назвати, нарисувати і пояснити значення головних символів традиційного українського мистецтва.

Провідне місце серед орнаментів мають знаки сонця: восьмикутна зірка, свастика, триніг і коло з прямими променями. Трикутник зображує три основні елементи світу. Спіраля, кривулька, безконечник і меандер символізують вічний рух природи і життя. Хрест, коло та кучері - це знаки охорони, гребінь і граблі - знаки порядку, ситко (решітка) символізує працю. Всякі рослинні й тваринні орнаменти (соняшник, барвінок, сосна, огірочки, півень, кінь, птахи, риби тощо) символізують побажані предмети: врожайність, достаток, сила, здоров'я, любов, прихід весни і т.д.

17. Назвати головні види українського народнього мистецтва.

Головні види українського народнього мистецтва це: кераміка, вишивка, писанка, різьба в дереві, ткацтво килимів і ліжників, вибійка, ґердани та селянки, вироби з металю, вироби з кости або рогу, вироби із скла, витинанки, прикраси з соломи, розписування стін.

18. Пояснити значення писанки в духовому житті українців.

Із давніх віків люди вірили, що писанка приносить добро й охороняє від зла та нещастя. Її дарували один одному, клали у могили, вживали при лікуванні, вставляли в дахи хат, закопували у землю для доброго врожаю тощо. Тому писанку писали з відповідними ритуалами. А яще є символом воскресіння і життя.

19. Вичислити різні техніки фарбування української писанки

Найбільше поширена техніка для писання писанок це - воскова або батікова метода. Місця, що мають бути певним кольором покривають воском перед тим, як класти в іншу фарбу.

Крашанки або галунки фарбовані одним кольором, без орнаменту. Капанки або крапанки - писанки із цятками. Дряпанки або шкробанки мають вишкрябані на темному тлі орнаменти. Мальованки розмальовані пензлем.

20. Що це є кераміка? Якими кольорами й орнаментами прикрашується кераміка в різних частинах України? Назвати головні центри української кераміки.

Кераміка - це вироби із глини, прикрашені кольорами та взорами.

На східних і центральних землях України переважають рослинні мотиви: квіти, листочки, а на західних землях - геометричні орнаменти: безконечники, кола, ромби, трикутники. На гуцульській кераміці є теж птахи, леви, кози, серни.

Кераміка Наддніпрянщини має багато чорної й темно-червоної фарби. Гуцульська - червоно-бронзову, зелену та жовту.

Найславнішими центрами української кераміки це села Опішня на Полтавщині та Косів на Гуцульщині.

21. Описати головні риси трипільської кераміки. Яке історичне значення має трипільська кераміка?

Трипільська кераміка це одна з найстарших мальованих керамік у світі. Вона виконана у трьох кольорах - червоному, чорному та білому. Головним мотивом орнаментатії це спіралі у хвилястій або заокругленій формах.

22. В яких частинах України домінують рослинні мотиви в народньому мистецтві і в яких частинах домінують геометричні?

Рослинні мотиви домінують на центральній та східній Україні, а геометричні на західних землях.

23. Описати особливості української народньої вишивки: орнаментатія, вибір кольорів тощо та назвати головні шви. Назвати приклади застосування вишивки.

На центральній та східній Україні популярні рослинні орнаменти: квіти і гілки з листочками, а на західних землях переважають геометричні wzори: ромби, безконечники, гаки, хрестики, восьмикутні зірки тощо.

Головні шви або стіби, вживані в українській народній вишивці, це: хрестик, низинка, настилування (гладь), лиштва, мережка, вирізування. Вишивкою прикрашували різні частини одягу, передусім сорочку, та речі для дому і для обрядів - скатерті, рушники, хустки.

Основні кольори української вишивки це червоний і чорний. В окремих регіонах люблять шити двома відтінками того самого кольору або тільки одним кольором, натомість вишивки Гуцульщини та Буковини багатобарвні.

24. Що прикрашують різьбою? Які орнаменти найбільше вживають в різьбі?

В Україні прикрашують різьбленою орнаментатією частини хати: стовпи, рами вікон і дверей, сволок, полиці; меблі: столи, скрині, стільці; посуд: тарілки, ложки, бочки; релігійні предмети: хрести, трисвічники ("Трійці"), іконостаси, вівтарі, проповідальниці; дерев'яні музичні інструменти: бандури, сопілки, цимбали, приладдя: топірці, рушниці, порохівниці, барильця, вози, сани, касетки і шкатулки, альбоми і т. д.

У дереворізьбі найбільше використовується геометричні орнаменти: квадрати, трикутники, зірки та розетки, ломані та хвилясті лінії, кола та півкола. Поширені також рослинні орнаменти - квіти й гілки з листям.

Особливо відзначається різьба Полтавщини та Гуцульщини, де велику славу здобули різьбарі - родина Шкрибляків і брати Карпанюки.

25. Назвати кілька українських традиційних страв на щодень й окремі свята.

Найбільш улюблені і поширені українські страви це: борщ, вареники, голубці, каша (куліш, юшка, саламаха), картопляники (бульбяники/деруни), млинці (налисники), галушки і т. д. Українці печуть різні сорти хлібів: чорний, білий, житній, пшеничний, булки, бублики і балабушки, книші, коржі, паляниці, пироги і пиріжки, пампушки, маківники, медівники, торти, хрусти, ковбаси. З м'яса готують ковбаси, шинки, кишки, печеню, душенину, січеники. Серед напоїв популярними є узвар і компоти з ягід та овочів.